

Pestslachtofferschap en levenstevredenheid: De mate waarin zelfvertrouwen en persoonlijkheidseigenschappen verschillen verklaren in levenstevredenheid bij volwassenen die in de schooltijd gepest zijn.

J. J. A. Dankers

SNR: 2002386

ANR: 645739

Tilburg University, School of Social and Behavioral Sciences

Master Psychologie en Geestelijke Gezondheid

Klinische Kinder- en Jeugdpsychologie

Begeleider: Dr. C. P. Stalpers

Tweede beoordelaar: A. D. Toornstra

24 juni 2022

Abstract

Al jaren blijft het aantal pestslachtoffers op scholen stijgen en staat het een positieve ontwikkeling in de weg, ondanks dat er aandacht besteed wordt aan preventieprogramma's. Mogelijk omdat er voornamelijk gefocust wordt op groepsniveau en minder op het individu zelf. In deze studie wordt een nadere focus gelegd op interpersoonlijke kenmerken van pestslachtoffers en de tevredenheid over hen leven. Er wordt onderzocht wat het mediërende effect is van de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen en zelfvertrouwen in de relatie tussen pestslachtofferschap in de schooltijd en levenstevredenheid. In totaal vulden 800 deelnemers vragenlijsten in, waarvan 576 vrouwen, met een gemiddelde leeftijd van 30,14 jaar ($SD = 13,61$), waarin vragen aan bod komen over pestslachtofferschap en de mate van openheid, consciëntieusheid, agreeableness, extraversie, neuroticisme en zelfvertrouwen. Pestslachtofferschap blijkt een positieve voorspeller te zijn van openheid, consciëntieusheid en neuroticisme, en een negatieve voorspeller van zelfvertrouwen. Consciëntieusheid en zelfvertrouwen zijn positieve voorspellers van levenstevredenheid en neuroticisme is een negatieve voorspeller. Mediatieanalyses tonen aan dat pestslachtofferschap negatief geassocieerd is met levenstevredenheid en dat er een partieel mediatie effect is door de variabelen consciëntieusheid, neuroticisme en zelfvertrouwen. Zelfvertrouwen lijkt het sterkst hieraan bij te dragen. Resultaten geven aanwijzingen om meer aandacht te bieden aan pestslachtoffers op individueel niveau.

Steekwoorden: pestslachtofferschap, Big-Five, persoonlijkheid, zelfvertrouwen, levenstevredenheid

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Uit cijfers van de Monitor Sociale Veiligheid in en rond scholen in Nederland (Nelen et al., 2018) blijkt dat 10 procent van de kinderen in het (speciaal) basisonderwijs en 5 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs aangeeft minstens één keer per maand slachtoffer te zijn geweest van pesten. Ruim 3 procent van zowel basis- als voortgezet onderwijs geeft aan wekelijks gepest te worden. Pesten omvat het proberen om een ander fysiek, verbaal of psychologisch schade toe te brengen waarbij de macht ongelijk verdeeld is (Nederlands Jeugdinstituut [NJI], 2021). Relatief nieuw is het pesten via digitale wegen, het zogenaamde cyberpesten. Bijna 8 procent (7,9) van de 15 tot 25-jarigen geeft hiervan slachtoffer te zijn. Zo blijkt uit de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] op basis van het onderzoek Digitale Veiligheid en Criminaliteit (CBS, 2021). Dat zijn ruim 140.000 jongeren in Nederland, meisjes krijgen er twee keer zo vaak mee te maken tegenover jongens. De laatste twee decennia is het aantal slachtoffers wereldwijd van alle soorten pesten in totaal toegenomen (Fanti, 2018).

De huidige prevalentiecijfers impliceren dat pestslachtofferschap nog steeds aandacht vereist. Bovendien kan pestslachtofferschap een groot probleem voor de volksgezondheid vormen. Van mensen die vroeger gepest zijn is vastgesteld dat zij ‘grootverbruikers’ zijn van gezondheids- en sociale ondersteuningssystemen (Sourander et al., 2007). Vanwege langdurig ziekteverzuim, werkloosheid en vervroegd pensioen, zullen ook de belastinginkomsten van deze groep sterk verminderd zijn. Geschat wordt dat de kosten voor iemand met deze problemen kunnen oplopen tot 2 miljoen Amerikaanse dollars voor 1 persoon tot de leeftijd van 65 jaar (Nilsson & Wadeskog, 2008).

Naast de impact op macroniveau, ervaren pestslachtoffers ook veel persoonlijke gevolgen. Pesten wordt gezien als een nadelige en stressvolle gebeurtenis die langdurig effect kan hebben op het welzijn en de ontwikkeling van het slachtoffer. Bijna de helft van de jongeren

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

ervaart de emotionele gevolgen direct na het laatste incident (CBS, 2021). Dit omvat slecht slapen, erg boos zijn en er regelmatig aan terugdenken. Naast gevolgen op korte termijn, lopen pestslachtoffers ook een hoog risico op een slechte mentale gezondheid op latere leeftijd nadat het pesten al lang gestopt is (Due et al., 2005). Pestslachtofferschap in de kindertijd is sterk geassocieerd met internaliserende problemen zoals depressie en angstklachten (Brendgen & Poulin, 2018; Lee & Vaillancourt, 2018) en externaliserende problemen zoals delinquentie, middelengebruik en gedragsproblemen (Eastman et al., 2018).

De theorie van vernedering (The Theory of Humiliation) van Lindner (2001) geeft een mogelijke verklaring voor deze negatieve gevolgen die pestslachtoffers ervaren, en benadrukt waarom het een normale ontwikkeling in de weg kan staan. Vernedering is een openlijke buitensporige persoonlijke benadeling die optreedt wanneer een machtiger persoon publiekelijk de tekortkomingen van een zwakker slachtoffer onthult, terwijl dit als onrechtvaardig wordt beschouwd. Dit heeft zo'n intense kracht dat het kan resulteren in een "atoombom van de emoties" (Lindner, 2005, p. 166). Vernedering leidt vaak tot woede jegens de dader en het verlangen naar vergelding. De vernedering kan zelf op een grote schaal hiertoe leiden (bijvoorbeeld bij de gevoelens van vernedering onder het Duitse volk na de Eerste Wereldoorlog, die een basis vormden voor Hitlers machtsovername). Omgekeerd kan de woede die hieruit voorkomt zich ook naar binnen keren in de vorm van depressie. Deze emotionele reacties komen vrij vaak voor bij slachtoffers na pestincidenten (Evans & Smokowski, 2016). Deze vernedering kan beschouwd worden als een significante belemmering voor een positieve menselijke ontwikkeling. Met de opkomst van mensenrechten en de erkenning dat alle mensen waardigheid verdienen, werd het vernederen van een ander als moreel en ethisch verkeerd beschouwd. De basis voor Lindners theorie is het idee dat ieder mens verlangt naar erkenning en respect.

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Vernedering schendt dit fundamentele mensenrecht, wat resulteert in uitgeholde interpersoonlijke relaties en een verstoorde sociale cohesie.

Al deze mogelijke uitkomsten op sociaal, maatschappelijk en economisch gebied benadrukken de noodzaak en waarde om deze problemen tegen te gaan. Niet enkel in het belang van anderen en de gehele samenleving, maar voornamelijk in het belang van de slachtoffers.

Decennia lang wordt getracht om pesten in te perken met zogeheten ‘anti-pestprogramma’s (NJI, 2018). Het NJI (2018) doet al jaren onderzoek naar de meest effectieve aanpak van pestslachtofferschap in het onderwijs. Tot op heden leveren verscheidende programma’s zoals PRIMA, KiVa en Taakspel een ‘bescheiden bijdrage’ en zijn de effecten klein. PRIMA en ook de andere programma’s zijn voornamelijk gericht op een aanpak op groepsniveau en het mogelijk ingrijpen door docenten. Er wordt bijvoorbeeld getracht om een veilig en pro-sociaal schoolklimaat te creëren, en pestgedrag te signaleren en te stoppen. Ook worden leerlingen gestimuleerd om meer kennis en vaardigheden op te doen ten aanzien van pesten en zich te houden aan klassenregels. Klassen met veel conflicten en leerlingen met externaliserend probleemgedrag, kunnen aanvullende programma’s volgen die meer aandacht richten op deze gebieden. Een individuele aanpak of meer aandacht voor kinderen met internaliserende problemen staan in deze programma’s niet op de voorgrond. Toch zijn er in het nieuws verscheidende verhalen van jongeren die een einde aan hun leven maken wegens bijvoorbeeld depressiviteit doordat zij slachtoffer zijn (geweest) van pesten. Zo ook het verhaal van Dennis, die op 21-jarige leeftijd een einde aan zijn leven maakte nadat hij in zijn kindertijd gepest was (Stop Pesten Nu, 2021). De ernst van de situatie was pas later doorgedrongen, ondanks dat de omgeving wist dat hij onder het pesten te lijden had. Aansluitend kan men de vraag stellen of de huidige aanpak van pestslachtofferschap wellicht toch een andere invalshoek

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

vereist. Ligt de meest effectieve aanpak wel alleen op groepsniveau? Of dient er mogelijk ook meer focus te liggen op het individu? Bij een aanpak op groepsniveau kunnen mogelijk kinderen met internaliserende problemen over het hoofd gezien worden als zij zich meer op de achtergrond begeven. Bovendien wordt er voornamelijk gefocust op preventie van pesten en niet op het weerbaarder maken van de slachtoffers. Een additionele aanpak op individueel niveau zou uitkomst kunnen bieden om mogelijk schrijdende gevolgen te voorkomen. Daarvoor kunnen interpersoonlijke constructen onderzocht worden die samenhangen met pestslachtofferschap, als ook de algehele kwaliteit van een pestslachtoffers leven.

Pestslachtofferschap wordt in verband gebracht worden met een lagere tevredenheid over het leven (Låftman & Modin, 2017). *Levenstevredenheid (LT)* is een concept dat is ontwikkeld door Diener (1984) en onderdeel is van het construct subjectief welbevinden. LT wordt gezien als een cognitieve conceptualisering van de algehele kwaliteit van iemands leven, geluk of subjectief welzijn op een bepaald moment (Pavot & Diener, 2008; Sirgy, 2012). Het kan gaan om oordelen over de vervulling van iemands behoeften, doelen en wensen. Hoe kleiner de discrepantie is tussen de perceptie van de levensprestaties en levensbehoeftes, hoe hoger de tevredenheid is van het leven. Met andere woorden: LT is gedefinieerd als de mate waarin iemand aangeeft dat zijn belangrijkste behoeften, doelen en wensen worden vervuld in belangrijke levensdomeinen.

Er zijn veel variabelen die LT kunnen beïnvloeden naast pestslachtofferschap, zoals socio-demografische kenmerken, psychologische kenmerken, levensstijl (Rajani, Skianis & Filippidis, 2019) en persoonlijkheid (Odacı & Özkan, 2019). Hierdoor verschillen de uitkomsten van LT per pestslachtoffer. Het is duidelijk dat er ook mediërende factoren zijn zoals het schoolklimaat, tevredenheid over de school (Varela et al., 2018) en steun van de omgeving

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

(Varela, Guzmán, Alfaro, & Reyes, 2019) die de relatie tussen pestslachtofferschap en LT beïnvloeden. Ook zijn er interpersoonlijke factoren zoals hoop (You et al., 2008) die invloed hebben op de levenstevredenheid bij pestslachtofferschap. Kelly et al. (2020) gaven na hun onderzoek als aanbeveling aan om persoonlijkheidseigenschappen aan te pakken bij de preventie van pesten.

Er wordt verondersteld dat met name hoge scores op negatieve persoonlijkheidseigenschappen en lage scores op positieve persoonlijkheidseigenschappen een kwetsbaarheidsfactor vormen in de tevredenheid over iemands leven, wanneer er sprake is van een toename in het aantal negatieve levensgebeurtenissen (Lazić, Gavrilov-Jerković & Jovanović, 2019). Over het algemeen wordt gesteld dat LT slechts een tijdelijk stabiel construct is (Eid & Diener, 2004) dat grotendeels geassocieerd wordt met de persoonlijkheidseigenschappen extraversie en neuroticisme (Pavot & Diener, 2008). Alhoewel persoonlijkheidseigenschappen over het algemeen zeer stabiel zijn, blijkt dat pestslachtofferschap een negatieve impact kan hebben op iemands persoonlijkheid (Nielsen & Knardahl, 2015). Het blijkt nadat iemand gepest is, deze persoon een grotere kans heeft om lager te scoren op positieve persoonlijkheidseigenschappen. Dit maakt pestslachtoffers kwetsbaarder op weer opnieuw gepest te worden.

Bovenstaande bevindingen geven aanwijzingen dat persoonlijkheidstrekken een rol kunnen spelen in de LT bij pestslachtoffers. Het lijkt zinnig om verder te onderzoeken welke persoonlijkheidseigenschappen juist de relatie tussen pesten en LT mediëren. De Big-5 persoonlijkheidseigenschappen *openheid*, *consciëntieusheid*, *extraversie*, *agreeableness* en *neuroticisme* van het Vijf-Factor Model worden in deze studie bestudeerd (Albuquerque, Lima, Matos, & Figueiredo, 2013). Daarnaast wordt ook *zelfvertrouwen* bestudeerd.

PESTEN, LEVENSTEVRIDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Zelfvertrouwen weerspiegelt de subjectieve evaluatie van iemands waarde als persoon (Donnellan, Trzesniewski, & Robins, 2015). Het omvat gevoelens van zelfacceptatie en zelfrespect. Het wordt bepaald door de verhouding tussen hoe iemand zichzelf ziet en het veronderstelde potentieel van iemand. Dit kan betrekking hebben op iemands uiterlijk, maar ook op de innerlijke eigenschappen. Wanneer iemand zich goed over zichzelf voelt, wordt verondersteld dat deze persoon veel zelfvertrouwen heeft. Vice versa, wanneer iemand zich slecht over zichzelf voelt, wordt verondersteld dat deze persoon weinig zelfvertrouwen heeft. Zelfvertrouwen is niet gebonden aan objectieve normen, omdat het kritieke element juist het oordeel is van de persoon zelf. Zelfvertrouwen is positief geassocieerd met LT (Moksnes, Bjørnsen, Ringdal, Eilertsen, & Espnes, 2022) en negatief met pestslachtofferschap (Låftman & Modin, 2017).

Openheid omvat het actief zoeken en belang hechten aan het opdoen van ervaringen. Individuen die hoog scoren op deze eigenschap zijn nieuwsgierig, fantasierijk en ervaren het hele scala aan emoties en lijken levendiger dan gesloten individuen (Costa & Widiger, 2002). In dit onderzoek wordt verwacht pestslachtoffers nieuwe sociale situaties gaan mijden om te voorkomen dat ze opnieuw gepest worden, en daarom lager gaan scoren op openheid. Dit weerhoudt pestslachtoffers mogelijk ook van het opdoen van positieve ervaringen, wat mogelijk kan resulteren in een lagere LT. Er lijkt alleen op basis van voorgaand onderzoek geen directe associatie te zijn tussen openheid en LT (Odacı & Özkan, 2019; Weber & Huebner, 2015). Wel wordt er een verband gevonden via een mediator zoals cognitieve flexibiliteit (Odacı & Özkan, 2019). Openheid is positief gecorreleerd met cognitieve flexibiliteit en tussen cognitieve flexibiliteit met LT wordt een positief verband gevonden. Het is alleen onduidelijk wat de mediërende rol is van openheid tussen pestslachtofferschap en LT. Echter blijkt wel dat de mate

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID
 van openheid afneemt nadat iemand gepest is (Nielsen & Knardahl, 2015), ondanks dat in sommige onderzoeken blijkt dat er geen directe associatie is tussen openheid en pestslachtofferschap (Tani, Greenman, Schneider, & Fregoso, 2003).

Consciëntieusheid omvat het beschikken over doorzettingsvermogen, organisatievermogen, controle, doelgerichtheid en motivatie. Mensen met een hoge score op deze eigenschap zijn doorgaans zorgvuldig, betrouwbaar, hardwerkend, zelfsturend, punctueel, nauwgezet, ambitieus en volhardend, terwijl degenen die laag scoren vaak doelloos, onbetrouwbaar, lui, onvoorzichtig, laks, nalatig en hedonistisch zijn (Costa & Widiger, 2002). Er wordt in dit onderzoek verwacht dat pestslachtoffers lager gaan scoren op consciëntieusheid omdat zij mogelijk minder gemotiveerd en volhardend worden. Mogelijk laten zij ook bewust meer de controle los als coping mechanisme. Hierdoor zal mogelijk ook de mate van LT dalen. LT is in voorgaand onderzoek ook positief geassocieerd met consciëntieusheid (Odacı & Özkan, 2019; Weber & Huebner, 2015). Consciëntieusheid is negatief gerelateerd aan pestslachtofferschap (Mitsopoulou & Giovazolias, 2015; Tani et al., 2003). Nadat iemand gepest is, is de kans vergroot dat scores op consciëntieusheid dalen (Nielsen & Knardahl, 2015). Mediatieanalyses indiceren dat een lage score op consciëntieusheid ook de kans vergroot op het ervaren van meer negatieve gevoelens door pesten (Bollmer, Harris & Milich, 2006). Het is nog onduidelijk wat de invloed is van consciëntieusheid op LT bij pestslachtoffers.

Extraversie verwijst naar de voorkeur voor de hoeveelheid en intensiteit aan interpersoonlijke interacties, behoefte aan stimulerende factoren en het vermogen om vreugde te ervaren. Mensen die hoog scoren op deze eigenschap zijn over het algemeen sociaal, actief, spraakzaam, persoonsgericht, optimistisch, speels en aanhankelijk. Bij een lage score hebben mensen de neiging om meer gereserveerd, nuchter, afstandelijk, onafhankelijk en stil te zijn

PESTEN, LEVENSTEVRIDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

(Costa & Widiger, 2002). Extraversie is positief geassocieerd met zowel LT (Odacı & Özkan, 2019; Weber en Huebner, 2015) als pestslachtofferschap (Mitsopoulou & Giovazolias, 2015; Tani et al., 2003). Dat slachtoffers van pesten hoger gaan scoren op extraversie kan als opmerkelijk worden ervaren. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat pestslachtoffers meer behoefte hebben aan het ervaren van vreugde, en dat dit voor een verhoogde score op extraversie zorgt. Echter is dit nog niet onderzocht. Dit kan de waarschijnlijkheid verminderen of er sprake is van een mediatie effect waarbij extraversie als derde variabele fungeert tussen pestslachtofferschap en LT.

Agreeableness is een interpersoonlijke dimensie waarbij de persoon de voorkeur geeft aan compassievolle interacties. Bij een hoge score zijn mensen meestal zachtmoedig, behulpzaam, vergevingsgezind en altruïstisch. Bij een lage score zijn mensen meestal cynisch, grof, niet-coöperatief, prikkelbaar, manipulatief, wraakzuchtig en meedogenloos (Costa & Widiger, 2002). Agreeableness is positief geassocieerd met LT (Odacı & Özkan, 2019; Weber en Huebner, 2015) en uit de meta-analyse van Mitsopoulou en Giovazolias (2015) blijkt dat een lagere mate van agreeableness in verband staat met pestslachtofferschap. De mate van agreeableness neemt af naarmate iemand gepest is (Podsiadly & Gamain-Wilk, 2017; Nielsen & Knardahl, 2015; Tani et al., 2003). Waarschijnlijk worden pestslachtoffers prikkelbaarder en wraakzuchtiger, waardoor de mate van agreeableness kan dalen. Of agreeableness ook de relatie tussen pestslachtofferschap en agreeableness kan verklaren, is nog onduidelijk.

De laatste van de vijf persoonlijkheidseigenschappen, neuroticisme, verwijst naar het vermogen van emotionele flexibiliteit en stabiliteit. Mensen met een hoge score zijn vijandig, zelfbewust, impulsief en gevoeliger voor stress. Ook kunnen zij lastiger omgaan met frustraties en hebben ze onrealistische ideeën (Costa & Widiger, 2002). Neuroticisme is negatief

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID geassocieerd met LT (Odacı & Özkan, 2019) en deze associatie is het sterkst vergeleken met de andere vier persoonlijkheidseigenschappen (Weber & Huebner, 2015). Neuroticisme is tevens positief gerelateerd aan pestslachtofferschap (Mitsopoulou & Giovazolias, 2015; Tani et al., 2003). Met name in combinatie met een negatieve associatie van consciëntieusheid, was dit verband sterk. Dit geeft aanwijzingen dat er een sterke positieve associatie is met slachtoffers die emotioneel instabiel, maar toch zorgvuldig, punctueel en nauwgezet zijn. Bovendien indiceren mediatie analyses dat een hoge score op neuroticisme de kans vergroot op het ervaren van meer negatieve gevoelens door pesten (Bollmer, Harris & Milich, 2006), net zoals bij de eigenschap consciëntieusheid. Of neuroticisme ook de relatie tussen pestslachtofferschap en LT kan verklaren, is echter ook onduidelijk zoals bij consciëntieusheid.

Alle Big-5 persoonlijkheidseigenschappen lijken 47 % van de variantie in LT bij adolescenten te kunnen verklaren (Suldo, Minch, & Hearon, 2015). Neuroticisme werd hierbij gezien als de sterkste voorspeller. Openheid, consciëntieusheid en extraversie bleken ook unieke voorspellers te zijn van LT, maar niet zo sterk als neuroticisme. Suldo, Minch en Hearon (2015) vonden ook dat er genderverschillen waren, en dat een hogere mate van agreeableness gerelateerd was aan een hogere mate van levenstevredenheid voor meisjes maar niet voor jongens. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat meisjes meer waarde hechten aan sociale contacten en een hogere score op agreeableness zorgt voor meer positieve (sociale) ervaringen.

De kern van dit onderzoek is of pestslachtofferschap een invloed heeft op persoonlijkheidseigenschappen en of de persoonlijkheidseigenschappen de relatie tussen pestslachtofferschap en LT kunnen verklaren. In eerdere alinea's zijn aanwijzingen hiervoor beschreven. Ho, Cheung en Cheung (2008) vonden in hun studie aanwijzingen dat er een partieel mediatie-effect is van levensgebeurtenissen op persoonlijkheidseigenschappen in het voorspellen

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

van de levenstevredenheid. Gemeten levensgebeurtenissen waren gerelateerd aan school, vriendschappen en familie. Al deze gebeurtenissen werden echter in één analyse meegenomen, en bovendien werd er alleen gefocust op gebeurtenissen binnen het voorafgaande jaar. De resultaten van deze studie zeggen weinig over de relatie specifiek tussen enkel pestslachtofferschap en LT, en ook niet op de lange termijn.

Kortom, het blijkt dat pestslachtofferschap negatief geassocieerd is met LT (Låftman & Modin, 2017). Persoonlijkheidseigenschappen uit het Vijf-Factor Model zijn direct en indirect gerelateerd aan beide bovengenoemde constructen (Bollmer, Harris & Milich, 2006; Mitsopoulou en Giovazolias, 2015; Odacı & Özkan, 2019; Weber & Huebner, 2015) en kunnen bijna de helft van de verklaarde variantie in LT verklaren (Suldo, Minch, & Hearon, 2015). Er zijn aanwijzingen dat persoonlijkheidseigenschappen kunnen veranderen nadat iemand gepest is (Podsiadly & Gamain-Wilk, 2017). Met name lijken de eigenschappen neuroticisme en consciëntieusheid significante voorspellers te zijn van zowel pestslachtofferschap als LT, en bovendien spelen ze mogelijk een mediërende rol. Gezien de toegenomen prevalentiecijfers van pesten en de maatschappelijke en persoonlijke gevolgen, kan het waardevol zijn als er een completer beeld wordt geschetst van de mogelijke mediatoren die invloed hebben op de mate van LT op latere leeftijd bij pestslachtoffers in de kindertijd. Volgens Kelly et al. (2020) hebben pestslachtoffers vaak al bepaalde karaktereigenschappen hebben zoals hopeloosheid, angstgevoeligheid, impulsiviteit en behoefte aan sensatie zoeken, die hen al kwetsbaarder kan maken. Door pesten worden zij waarschijnlijk nog kwetsbaarder. Kelly et al. (2020) gaven als aanbeveling na hun onderzoek aan om persoonlijkheidseigenschappen aan te pakken bij de preventie van pesten. Indien in dit onderzoek wordt gevonden dat persoonlijkheid een rol speelt, kan dit bijdragen aan de ontwikkeling van een betere preventie voor pestslachtofferschap en de

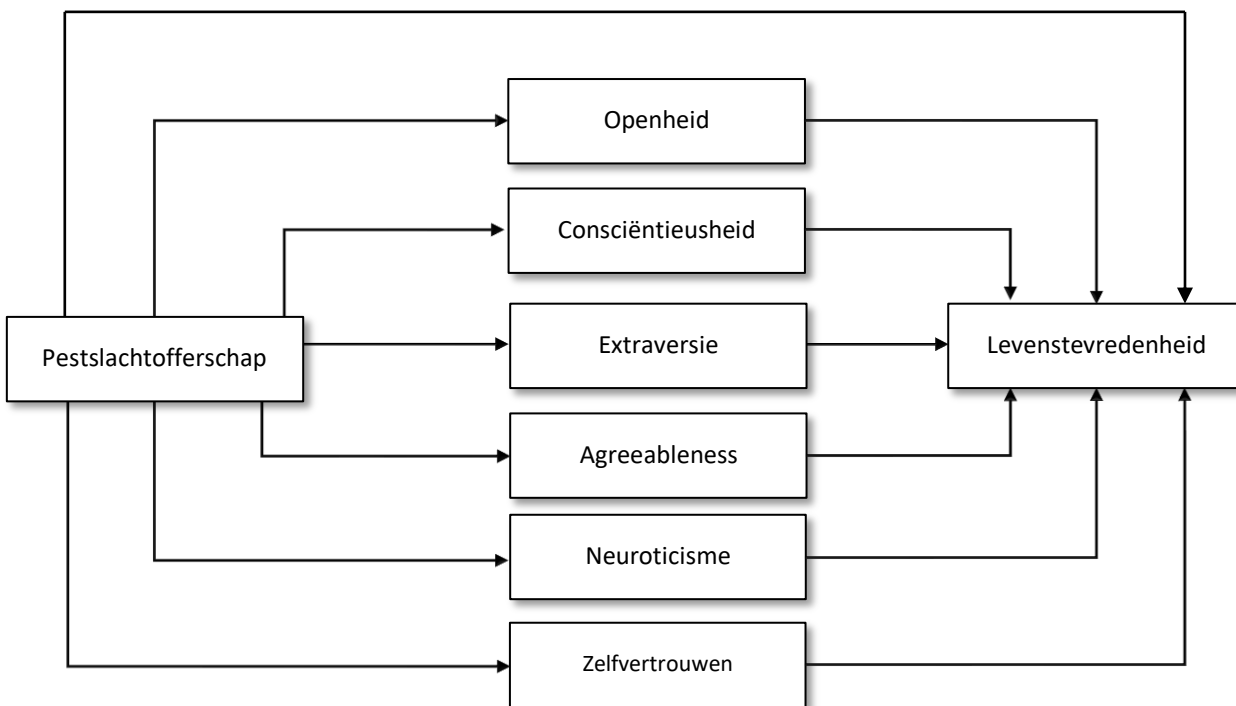
PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID
negatieve effecten hiervan. Mogelijk kan de focus op groepsniveau uitgebreid worden naar individueel niveau.

In dit onderzoek wordt bestudeerd wat de relatie is tussen slachtofferschap en LT, in hoeverre pestslachtofferschap doorwerkt in de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen, en in hoeverre de scores op de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen vervolgens weer doorwerken in de LT. Er wordt bestudeerd in hoeverre openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness, neuroticisme en zelfvertrouwen een mediërende rol spelen in de relatie tussen pestslachtofferschap en LT, en of zij dit verband kunnen verklaren.

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt: ‘Wat is de relatie tussen pestslachtofferschap in de kindertijd en levenstevredenheid op latere leeftijd, en in welke mate wordt deze relatie gemedieerd door zelfvertrouwen, openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness en neuroticisme?’. De huidige studie focust zich op de LT bij afname van het onderzoek en retrospectief op pestslachtofferschap in de schooltijd. Op basis van eerder benoemde literatuur wordt verwacht dat er een negatieve associatie is tussen pestslachtofferschap en LT (H_1). Ook wordt verwacht dat er relaties zijn tussen pestslachtofferschap en de mediators (H_2),: openheid hangt positief samen met pestslachtofferschap (H_{2a}), consciëntieusheid hangt negatief samen met pestslachtofferschap (H_{2b}), extraversie hangt positief samen met pestslachtofferschap (H_{2c}), agreeableness hangt negatief samen met pestslachtofferschap (H_{2d}), neuroticisme hangt positief samen met pestslachtofferschap (H_{2e}) en zelfvertrouwen hangt negatief samen met pestslachtofferschap (H_{2f}). Daarnaast wordt verwacht dat er relaties zijn tussen de mediators en LT (H_3),: openheid hangt positief samen met LT (H_{3a}), consciëntieusheid hangt positief samen met LT (H_{3b}), extraversie hangt positief samen met LT (H_{3c}), agreeableness hangt positief samen met LT (H_{3d}), neuroticisme hangt negatief samen met

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

LT (H_{3e}) en zelfvertrouwen hangt positief samen met LT (H_{3f}). Er wordt verwacht dat de mediators de relatie tussen pestslachtofferschap en LT gedeeltelijk kunnen verklaren (H_4), waarbij ook wordt verwacht dat consciëntieusheid en neuroticisme een uniek deel in de variantie kunnen verklaren (H_{4a}). Uit bovenstaand onderzoek bleek namelijk dat neuroticisme het sterkst geassocieerd was met LT en pestslachtofferschap vergeleken met de andere vier persoonlijkheidseigenschappen, en in combinatie met consciëntieusheid dit verband nog sterker is (Mitsopoulou & Giovazolias, 2015; Odacı & Özkan, 2019; Tani et al., 2003; Weber & Huebner, 2015).

Figuur 1. Conceptueel model.

Methode

Deelnemers

Voor deze studie is gebruik gemaakt van de ruwe data uit de studie van Stalpers, Stokmans en Ta (2021). De oorspronkelijke steekproef bestond uit 1018 deelnemers. Voor de huidige studie zijn deelnemers geselecteerd van wie geen informatie ontbrak over sociaal demografische kenmerken (gender, leeftijd, wel/geen student), pestslachtofferschap in de kindertijd, aanwezigheid van autismespectrumstoornis (ASS), levenstevredenheid, zelfvertrouwen en de scores op de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness en neuroticisme. In totaal ontbrak bij 18 deelnemers één of meerdere van deze gegevens waardoor er 1008 deelnemers overbleven. Aangezien er sprake was van een oververtegenwoordiging van mensen met ASS in de steekproef, is er een random selectie getrokken van drie procent uit deze groep waardoor de representativiteit is gewaarborgd (CBS, 2022). Uit cijfers van het CBS (2022) blijkt namelijk dat gemiddeld 3 procent van de kinderen autisme of een aanverwante stoornis heeft. Er bleken 219 participanten te zijn bij wie sprake was van autisme (met en zonder officiële diagnose). De overgebleven 208 deelnemers zijn uit de steekproef verwijderd. Na deze selectie bleven er 800 deelnemers over, van wie 576 vrouwen (72,0 %), 215 mannen (26,9%) en 9 (1,1%) deelnemers waarvan het geslacht anders was of het niet wilde zeggen. De gemiddelde leeftijd van alle geselecteerde deelnemers was $M = 30,14$, met een minimum leeftijd van 15 en maximum leeftijd van 80 ($SD = 13,61$). De meerderheid (64,3%) gaf aan een student te zijn en de rest (35,7%) was geen student op moment van afname.

Een poweranalyse was op voorhand uitgevoerd met behulp van G*Power om de minimale steekproefgrootte vast te stellen. Het resultaat indiceert dat de benodigde steekproefgrootte bij een power van 80 % voor het vaststellen van een klein mediatie effect ($B =$

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

.10), met een significantie niveau van $\alpha = .05$, $N = 113$ is. Voor het vaststellen van een klein totaal direct effect is een steekproefgrootte van $N = 766$ vereist. De huidige steekproefgrootte is adequaat genoeg om de hypothesen van deze studie te testen. Bovendien, met een steekproefgrootte van 800 deelnemers is de Power voor een klein totaal effect 88%, voor een direct effect 81% en voor een indirect effect 66%.

Procedure

Voor onderzoek is goedkeuring verleend door de Ethical Review Board van Tilburg University (RP 510). De participanten zijn verworven door middel van convenience sampling in de periode april 2021. De vragenlijsten werden digitaal afgenomen via het online programma QUALTRICS. Elke deelnemer had een toestemmingsverklaring getekend voor deelname aan het onderzoek en ingestemd met het informed consent formulier. De gemiddelde invultijd was 9,6 minuten. Voor de huidige studie werd gebruik gemaakt van een gedeelte van de gegevens, te weten: sociaaldemografische kenmerken (gender, leeftijd, wel/geen student), pestslachtofferschap op de middelbare school, levenstevredenheid, zelfvertrouwen en de scores op Big-Five persoonlijkheidseigenschappen.

Meetinstrumenten

Pestslachtofferschap. Aanwezigheid van pestslachtofferschap werd gemeten met de vraag in hoeverre de deelnemer gepest is in de kindertijd, waarbij keuze was uit drie antwoorden met de mogelijkheden: “Ja, wel eens” (1), “Ja, regelmatig (2) en “Nee” (3). Binnen dit onderzoek wordt in de ANOVA onderscheid gemaakt tussen *Niet gepest*, *Wel eens gepest* en *Regelmatig gepest*. Voor de mediatieanalyse is pestslachtofferschap omgepoold naar *niet gepest* (0) en *wel gepest* (1).

Levenstevredenheid. De mate van levenstevredenheid werd gemeten met behulp van de *Satisfaction with life Scale* (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985). De respondenten

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

beantwoorden twee vragen over het subjectief welbevinden over hun leven op een vijf-puntsschaal (1 = *Ik ben niet tevreden met mijn leven* en 5 = *Ik ben tevreden met mijn leven*). De respondenten beantwoorden bij de derde en laatste vraag welk cijfer ze zouden geven aan hun leven, op een schaal van 1 (*erg slecht*) tot 10 (*perfect*). De som van de scores varieert tussen 3 en 20, waarbij een hogere score een hogere levenstevredenheid weergeeft. Volgens eerder onderzoek heeft deze vragenlijst een hoge interne consistentie (Cronbach's $\alpha = .74$), een significante inter-item correlatie en voldoende constructvaliditeit (López-Ortega, Toress-Castro & Rosas-Carrasco, 2016). In de huidige studie was de interne consistentie ook hoog (Cronbach's $\alpha = .80$).

Openheid. De mate van openheid is gemeten met een verkorte Big Five Personality Traits test (Stalpers & Stokmans, 2018; Stalpers, Stokmans & Ta, 2021) welke geïnspireerd is op de bestaande de Big Five Inventory (John & Srivastava, 1999) en gecontroleerd is op rapportcijfers (great point average) onder eerstejaars bedrijfseconomie studenten uit 2011 die gerelateerd zijn aan de persoonlijkheidseigenschappen. De respondenten beantwoordden vier vragen op een vijf-punts Osgood schaal over hoeverre de karaktereigenschap openheid het beste bij hen past. Er kon bijvoorbeeld aangegeven worden in hoeverre iemand zichzelf zou scoren tussen “*Ik houd niet van taken waarbij ik nieuwe dingen moet creëren*” en “*Ik houd van taken waarbij ik nieuwe dingen moet creëren*”. De som van de scores varieerde van 4 tot 20. Een hogere score, geeft een hogere mate weer van deze persoonlijkheidseigenschap. Dit geldt tevens voor de andere persoonlijkheidseigenschappen. Volgens onderzoek Stalpers en Stokmans (2018) heeft deze selectie vragen een hoge interne consistentie (Cronbach's α die varieert tussen .72 en .82) en voldoende validiteit. De interne consistentie was in de huidige studie ook hoog (Cronbach's $\alpha = .70$).

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Consciëntieusheid. De mate van consciëntieusheid werd ook gemeten met dezelfde Big Five Personality Traits test met behulp van drie vragen waarbij bijvoorbeeld aangegeven worden in hoeverre iemand zichzelf zou scoren tussen “*Anderen vertellen mij dat ik lui ben*” en “*Anderen vertellen mij dat ik te hard werk*”. De som van de scores varieerde van 3 tot 15. Deze selectie vragen heeft ook een hoge interne consistentie (Cronbach’s $\alpha = .78$) en voldoende validiteit (Stalpers en Stokmans, 2018) . Eveneens was de interne consistentie in deze studie hoog (Cronbach’s $\alpha = .748$).

Extraversie. De Big Five Personality Traits test werd ook gebruikt om de mate van extraversie te meten, hetzelfde geldt ook voor de laatste twee Big-Five eigenschappen. Ook voor deze eigenschap werden drie vragen beantwoord, waarbij de som van de scores varieerde van 3 tot 15. Een voorbeeldvraag is: “*Ik vind het fijn om alleen te zijn*” en “*Ik vind het fijn om veel mensen op mij heen te hebben*”. Stalpers en Stokmans (2018) toonden aan dat de interne consistentie hoog was (Cronbach’s $\alpha = .74$) en in de huidige studie werd dat ook aangetoond (Cronbach’s $\alpha = .80$).

Agreeableness. Voor de mate van Agreeableness werden vier vragen beantwoord, waarbij de som van de scores varieerde van 4 tot 20. Deze selectie vragen heeft volgens eerder onderzoek echter een lage interne consistentie (Cronbach’s $\alpha = .59$) in tegenstelling tot de andere persoonlijkheidseigenschappen (Stalpers en Stokmans, 2018). De interne consistentie was in de huidige studie wel hoog (Cronbach’s $\alpha = .77$).

Neuroticisme. Voordat de mate van neuroticisme berekend kon worden, werden alle antwoorden op de vier vragen met betrekking op deze eigenschap omgescoord ($1=5$, $2=4$, $3=3$, $4=2$ en $5=1$) aangezien een hogere score juist een lagere mate van neuroticisme weergeeft . Er kon bijvoorbeeld aangegeven worden in hoeverre iemand zichzelf zou scoren tussen “*Ik ben snel*

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

van streek” en *“Ik ben een rustig en stabiel persoon”*. De som van de scores varieert van 4 tot 20, waarbij een hogere score een hogere mate van neuroticisme weergaf. De interne consistentie bleek hoog te zijn (Cronbach’s $\alpha = .78$; Stalpers en Stokmans, 2018) en in de huidige studie was de interne consistentie ook hoog (Cronbach’s $\alpha = .$).

Zelfvertrouwen. De mate van zelfvertrouwen werd gemeten met behulp van de *Likert scale of Self-efficacy* (Maurer & Pierce, 1998). In tegenstelling tot de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen die op een vijf-punts Osgood schaal werd gemeten, werd zelfvertrouwen op een Likert schaal gemeten. De respondenten beantwoorden vier vragen over hoeverre een eigenschap het beste bij hen past op een vijf-puntschaal waarbij tegenovergestelde antwoordopties werden gegeven. Er kon bijvoorbeeld aangegeven worden in hoeverre iemand zichzelf zou scoren tussen *“Ik twijfel veel aan mijzelf”* en *“Ik ben zelfverzekerd”*. De som van de scores varieert van 4 tot 30, waarbij een hogere score een hogere mate van extraversie weergeeft. Volgens eerder onderzoek heeft deze selectie vragen een medium hoge consistentie (Cronbach’s $\alpha = .68$) en voldoende constructvaliditeit (bron). In de huidige studie was de interne consistentie hoog (Cronbach’s $\alpha = .82$).

Autisme Spectrum Stoornis (ASS). Er is tevens gemeten of iemand een ASS heeft, aangezien er een oververtegenwoordiging was van deelnemers met ASS, en ASS vaker voorkomt bij mensen die gepest zijn. Deelnemers konden aangeven in hoeverre hiervan sprake was, met vier antwoorden met mogelijkheden: “Ja, en die diagnose heeft een specialist gesteld” (2), “Nee” (3), “Ik denk het niet” (4) en “Ja, dat denk ik zelf, al is er geen formele diagnose gesteld” (5). De scores 3 en 4 zijn omgepoold naar 0 (*nee*) en de scores 2 en 5 naar 1 (*ja*).

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Statistische Analyse

Statistical Package for Social Science (SPSS) versie 26 werd gebruikt voor de analyse in deze studie. Als eerste zijn van alle studiev variabelen de correlaties berekend, evenals de gemiddelde scores, standaarddeviaties en bijbehorende range van de drie verschillende pestgroepen. Een two-way-ANOVA is uitgevoerd om te controleren of de niet-gepeste groep, wel eens gepeste groep en regelmatig gepeste groep verschillen op de afhankelijke variabelen. Daarnaast zijn post-hoc tests (Tukey) uitgevoerd op onderlinge verschillen tussen de drie groepen. Aan de voorwaarden van de ANOVA werd deels voldaan: de afhankelijke variabelen worden gemeten op intervalniveau, de varianties voor elke groep zijn gelijk (homoscedasticiteit) en binnen iedere groep zijn de scores normaal verdeeld. De data is niet verkregen uit een aselechte en willekeurige steekproef, maar een uit een sneeuwbalsteekproef. Daarom dient rekening gehouden te worden met generalisatie van de uitkomsten.

Om de mediatieanalyse uit te voeren, werd gebruik gemaakt van de Bootstrap methode met behulp van PROCESS Macro (Hayes) v4.0 voor SPSS. Model 4 is gebruikt. De uitkomst variabele voor de analyse was levenstevredenheid en de voorspellende variabele was pestslachtofferschap. De mediators die werden meegenomen zijn zelfvertrouwen en de persoonlijkheidseigenschappen openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness en neuroticisme, met als controlevariabelen leeftijd, gender en student-zijn. Aangezien pestslachtofferschap oververtegenwoordigd is binnen de groep mensen met ASS, werd ASS ook meegenomen als controlevariabele.

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Resultaten

Uit de beschrijvende statistiek blijkt dat LT significant positief correleert met openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness en zelfvertrouwen, en significant negatief met neuroticisme (Tabel 1). Pestslachtofferschap correleert significant positief met zelfvertrouwen, en significant negatief met levenstevredenheid en openheid (Tabel 2). Pestslachtofferschap en LT correleren significant negatief.

Tabel 1*Correlatiematrix (Pearson) van alle studievariabelen op intervalniveau*

Variabele	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Leeftijd	-							
2. Levenstevredenheid	.166*	-						
3. Openheid	.063	.155*	-					
4. Consciëntieusheid	.244*	.311*	.170*	-				
5. Extraversie	.027	.258*	.144*	.122*	-			
6. Agreeableness	-.005	.129*	.217*	.353*	.107*	-		
7. Neuroticisme	-.246**	-.352**	-.159**	-.080**	-.133**	-.052	-	
8. Zelfvertrouwen	.139*	.742*	.246*	.329*	.318*	.137*	-.387**	-

Noot. *p < .05, **p < .01, tweezijdig.

Tabel 2*Correlatiematrix (Spearman rho) van pestslachtofferschap*

Variabele	1	2	3	4	5	6	7	8
Pestslachtofferschap	-.033	-.090*	-.105**	-.019	-.027	-.016	-.059	.072*

Noot. 1=Leeftijd, 2=Levenstevredenheid, 3=Openheid, 4=Consciëntieusheid, 5=Extraversie, 6=Agreeableness, 7=Neuroticisme, 8=Zelfvertrouwen, Pestslachtofferschap (0 = nee, 1 = ja).

*p < .05, **p < .01, tweezijdig.

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Verschillen in afhankelijke variabelen bij pestslachtofferschap

Ruim de helft van de deelnemers (58,0%) gaf aan niet gepest te zijn in de kindertijd, 31,3% gaf aan wel eens gepest te zijn en 10,8% gaf aan regelmatig gepest te zijn. In Tabel 3 zijn de ranges, het totale gemiddelde en de gemiddelden weergegeven van de drie groepen.

Tabel 3

Range, gemiddelden en standaarddeviaties per variabele.

	Range	Totaal (n=800)	Niet gepest (n=464)	Wel eens gepest (n=250)	Regelmatig gepest (n=86)
		<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>
Levenstevredenheid	3-20	14.38 (2.80)	14.69 (2.60)	14.15 (2.84)	13.37 (3.34)
Openheid	4-20	14.91 (2.91)	14.64 (2.85)	15.13 (3.04)	15.69 (2.71)
Consciëntieusheid	3-15	11.29 (2.49)	11.24 (2.40)	11.18 (2.64)	11.83 (2.48)
Extraversie	3-15	8.75 (2.70)	8.70 (2.72)	8.90 (2.65)	8.55 (2.76)
Agreeableness	4-20	16.07 (2.87)	16.03 (2.83)	16.04 (2.90)	16.38 (3.01)
Neuroticisme	4-20	11.59 (2.37)	11.43 (2.26)	11.70 (2.53)	12.09 (2.38)
Zelfvertrouwen	14-30	24.32 (3.41)	24.60 (3.27)	24.12 (3.48)	23.38 (3.79)

Noot. M=gemiddelde, SD=standaarddeviatie.

De Two-Way-ANOVA toonde significante verschillen aan bij de drie groepen in de scores op levenstevredenheid ($F(2,797) = 9.45; p < .001$), openheid ($F(2,797) = 5.69; p = .004$), consciëntieusheid ($F(2,797) = 2.404; p = .091$), neuroticisme ($F(2,797) = 3.27; p = .038$) en zelfvertrouwen ($F(2,797) = 5.24; p = .005$). Er zijn geen significante verschillen gevonden in de scores van de drie groepen op extraversie ($F(2,797) = .69; p = .500$) en agreeableness ($F(2,797) = .58; p = .562$).

De post-hoc-Tukey-toetsen toonden significante verschillen aan tussen de niet-gepeste groep en de regelmatig gepeste groep in de scores op levenstevredenheid ($p < .001$), openheid ($p = .007$), neuroticisme ($p = .045$) en zelfvertrouwen ($p = .007$), maar niet in de scores op

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

consciëntieusheid ($p = .102$), extraversie ($p = .872$) en agreeableness ($p = .542$). Enkel op de scores in levenstevredenheid is een significant verschil aangetoond tussen de niet-gepeste groep en de wel eens gepeste groep ($p = .036$). Op de andere scores werden geen significante verschillen aangetoond tussen de niet-gepeste groep en de wel eens gepeste groep. Tussen de twee verschillende pestgroepen zijn geen enkele onderlinge verschillen aangetoond.

Mediatieanalyse

Tabel 4 toont de betacoëfficiënten van de mediatieanalyse van de relatie tussen pestslachtofferschap en de mediators (a), de relatie tussen pestslachtofferschap en levenstevredenheid in combinatie met de mediators (b), het indirecte effect ($a \times b$) alswel tevens het 95% betrouwbaarheidsinterval van het verband tussen pestslachtofferschap op levenstevredenheid, gemedieerd door openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness, neuroticisme en zelfvertrouwen en gecontroleerd voor leeftijd, student-zijn en ASS, en de verklaarde variantie.

Tabel 4

Mediatie Analyse van Pestslachtofferschap (X), Persoonlijkheid en Zelfvertrouwen (Mediatoren) op Levenstevredenheid (Y), gecontroleerd voor gender, leeftijd, student-zijn en ASS.

	a (SD)	t	B (SD)	t	$a \times b$ (95% BI)	R^2
Openheid	.526*** (.150)	3.50	-.032 (.024)	-1.30	-.017 (-.049, .009)	.042
Consciëntieusheid	.270* (.126)	2.14	.083** (.031)	2.70	.022* (.000, .055)	.082
Extraversie	.052 (.140)	.37	.030 (.026)	1.17	.002 (-.010, .014)	.036
Agreeableness	.217 (.148)	1.47	.007 (.025)	.28	.002 (-.014, .016)	.045
Neuroticisme	.275* (.117)	2.35	-.088** (.031)	-2.82	-.024* (-.061, -.001)	.120
Zelfvertrouwen	-.453** (.173)	-2.62	.550*** (.024)	23.45	-.249* (-.440, -.059)	.075

Noot. Bias gecorrigeerde bootstrap resultaten voor de indirecte effecten, aantal steekproeven is 5000. Getallen zijn ongestandaardiseerde betacoëfficiënten. $a = (X \rightarrow \text{Med})$, $b = (X \& \text{Med} \rightarrow Y)$, $a \times b = \text{indirecte effect}$.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, tweezijdig.

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Pestslachtofferschap voorspelt significant positief openheid ($R^2 = .042$, $F(5,794) = 6.872$, $p < .001$), consciëntieusheid ($R^2 = .082$, $F(5,794) = 14.185$, $p < .001$), neuroticisme ($R^2 = .120$, $F(5,794) = 21.681$, $p < .001$) en significant negatief zelfvertrouwen ($R^2 = .075$, $F(5,794) = 12.940$, $p < .001$), gecontroleerd voor alle andere mediators en controlevariabelen.

Regressieanalyse toont aan dat pestslachtofferschap significant negatief levenstevredenheid voorspelt ($B = -.515$, $SD = .142$, $t = -3.641$, $p < .001$ (95% BI, $-.793$ tot $-.238$)), gecontroleerd voor ASS ($B = -3.575$, $SD = .835$, $t = -4.283$, $p < .001$ (95% BI, -5.214 tot -1.936)), leeftijd ($B = -.019$, $SD = .009$, $t = -2.125$, $p = .034$ (95% BI, $.002$ tot $.037$)), gender ($B = -.322$, $SD = .210$, $t = -1.530$, $p = .126$ (95% BI, $-.735$ tot $.091$)) en student-zijn ($B = .619$, $SD = .257$, $t = 2.408$, $p = .016$ (95% BI, $.114$ tot 1.123)) zonder het meenemen van de mediators (c , het totale effect). Wanneer mediators wel worden meegenomen (c' , het directe effect), voorspelt pestslachtofferschap eveneens significant negatief levenstevredenheid ($B = -.251$, $SD = .099$, $t = -2.528$, $p = .012$ (95% BI, $-.445$ tot $-.056$)). Consciëntieusheid, neuroticisme en zelfvertrouwen leveren een bijdrage aan het verband tussen pestslachtofferschap en LT ($B = -.265$, $SD = .111$ (95% BI, $-.450$ tot $-.053$)), gecontroleerd voor alle andere mediators en de controlevariabelen (*indirecte effect*).

Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd om het effect van pestslachtofferschap in de schooltijd op levenstevredenheid te controleren, waarbij ook getracht werd om te achterhalen of deze relatie gemedieerd wordt door de big-five persoonlijkheidseigenschappen en zelfvertrouwen. De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidde: “Wat is de relatie tussen pestslachtofferschap in de schooltijd en levenstevredenheid op latere leeftijd, en in welke mate wordt deze relatie gemedieerd door zelfvertrouwen, openheid, consciëntieusheid, extraversie, agreeableness en

PESTEN, LEVENSTEVRIDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

neuroticisme?”. In deze studie werd enkel gefocust op de LT bij afname van het onderzoek. De mate van pestslachtofferschap was gebaseerd op retrospectieve zelfrapportage.

Er werd als eerste verwacht dat er een negatieve associatie zou zijn tussen pestslachtofferschap en LT (H_1). Daarnaast werd verwacht dat pestslachtofferschap positief samenhangt met openheid (H_{2a}), negatief met consciëntieusheid (H_{2b}), positief met extraversie (H_{2c}), negatief met agreeableness (H_{2d}), positief met neuroticisme (H_{2e}) en negatief met zelfvertrouwen (H_{2f}). Verwacht werd ook dat LT positief samenhangt met openheid (H_{3a}), consciëntieusheid (H_{3b}), extraversie (H_{3c}), agreeableness (H_{3d}), zelfvertrouwen (H_{3f}), en negatief met neuroticisme (H_{3e}). Tot slot werd verwacht dat de vijf persoonlijkheidseigenschappen en zelfvertrouwen de relatie tussen pestslachtofferschap en LT gedeeltelijk kunnen verklaren (H_4), waarbij ook werd verwacht dat consciëntieusheid en neuroticisme een uniek deel in de variantie kunnen verklaren (H_{4a}).

Een reeks van analyses zijn uitgevoerd om deze hypothesen te testen. Als eerste bleek dat pestslachtofferschap inderdaad negatief gerelateerd is aan LT. Dus, hoe hoger de mate van pestslachtofferschap is, hoe lager de mate van LT. Hypothese H_1 kan hierdoor aangenomen worden. Deze resultaten komen overeen met voorgaand onderzoek (Låftman & Modin, 2017). Bovendien verschilden ook de scores op LT tussen alle pestgroepen. Uit regressieanalyse bleek ook dat pestslachtofferschap een positieve voorspeller is van openheid, consciëntieusheid en neuroticisme, en een negatieve voorspeller van zelfvertrouwen. Pestslachtoffer bleek geen voorspellers te zijn van extraversie en agreeableness. Dit is deels overeenstemming met de verwachtingen. Er werd ook verwacht dat pestslachtofferschap positief samenhangt met openheid (H_{2a}) en neuroticisme (H_{2e}) en negatief met zelfvertrouwen (H_{2f}). Pestslachtofferschap bleek geen voorspeller te zijn van extraversie (H_{2c}) en agreeableness (H_{2d}), terwijl dit wel werd

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

verwacht. In tegenstelling tot de verwachting dat pestslachtofferschap een negatieve voorspeller zou zijn van consciëntieusheid, blijkt uit de regressieanalyse het een positieve voorspeller te zijn (H_{2b}). Bovendien verschilden de alle drie de pestgroepen op de scores van openheid, consciëntieusheid, neuroticisme en zelfvertrouwen, en niet op extraversie en agreeableness. Dit bevestigt de verwachting dat de persoonlijkheid van pestslachtoffers kan veranderen.

Consciëntieusheid (H_{3b}) en zelfvertrouwen (H_{3f}) bleken, in overeenstemming met de verwachtingen, positieve voorspellers te zijn van LT. Neuroticisme bleek, in overeenstemming met de verwachtingen, een negatieve voorspeller te zijn van LT (H_{3e}). Er werd verwacht dat openheid (H_{3a}), extraversie (H_{3c}), agreeableness (H_{3d}) ook een verband zouden hebben met LT, maar dat bleek niet uit de resultaten van dit onderzoek. Het is opvallend pestslachtofferschap wel een voorspeller is van openheid, maar openheid niet van LT. Een mogelijke verklaring is dat pestslachtoffers mogelijk nieuwe sociale situaties gaan mijden om te voorkomen dat ze opnieuw gepest worden, en daarom lager gaan scoren op openheid. Dit weerhoudt pestslachtoffers mogelijk ook van het opdoen van positieve ervaringen, wat mogelijk kan resulteren in een lagere LT. Bovendien bleek er uit voorgaand onderzoek geen directe associatie te zijn tussen openheid en LT.

Tot slot kan hypothese H_4 aangenomen worden aangezien blijkt dat er sprake is van een partieel mediatie effect door de mediators. Ook kan hypothese H_{4a} aangenomen worden, aangezien consciëntieusheid en neuroticisme bleken te mediëren in de relatie tussen pestslachtofferschap en LT. Daarnaast bleek ook zelfvertrouwen te mediëren in deze relatie. Met name het indirecte effect van zelfvertrouwen was verbazingwekkend groot ($t = 23.45$).

De resultaten van dit onderzoek kunnen met enige zekerheid aangenomen worden aangezien gebruik is gemaakt van een grote steekproef. Dit is met name van belang om een

PESTEN, LEVENSTEVRIDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

statistisch verschil aan te tonen. Mogelijk heeft de omvang bijgedragen aan de statistische verschillen. De verdeling tussen pestslachtoffers en niet-slachtoffers kon wel wat beter verdeeld zijn, maar gezien de omstandigheden was het niet geheel onevenredig: ongeveer de helft was niet gepest (58 %) en de rest wel eens of regelmatig. De gebruikte vragenlijsten die deelnemers dienden in te vullen kunnen als vrij betrouwbaar geacht worden, aangezien de betrouwbaarheid en validiteit in, zowel voorgaand onderzoek als dit onderzoek, voldoende zijn. Onder andere zijn de Big-Five persoonlijkheidseigenschappen al decennia lang onderzocht en zijn de vragenlijsten hierover al jaren in gebruik. Daarnaast was het is waardevol dat de vraag over pestslachtofferschap retrospectief was, waardoor voorzichtig over een langetermijneffect gesproken kan worden van pestslachtofferschap in de kindertijd op LT op latere leeftijd.

Wat de zekerheid van de resultaten in het gedrang kan brengen is de niet-representatieve steekproef, ondanks dat de omvang groot is. Er is namelijk een oververtegenwoordiging van jonge mensen, tussen 18 en 25 jaar, en weinig oudere mensen. Ongeveer de helft van alle deelnemers had een leeftijd onder de 23, waaronder maar één 15 jarige en één 16 jarige. Ongeveer 25 % had een leeftijd tussen de 24 en 34 jaar en de overige 25 % was 35 jaar of ouder (tot 80). De steekproef is daarnaast niet random verkregen maar juist via convenience sampling, waarbij mensen in hun omgeving de vragenlijst verspreid hebben. Dit kan mogelijk het gevolg hebben dat de steekproef minder divers is dan werkelijk representatief zou zijn. Dit is in ieder geval te zien in het opleidingsniveau. De steekproef bestaat uit weinig laagopgeleiden en vooral uit veel hoge opgeleiden. Ook is dit te zien aan de leeftijd, zoals eerder aangekaart. Ondanks dat de retrospectieve vraag over pestslachtofferschap interessant kan zijn, brengt het wel mogelijke biases met zich mee. Onder andere kan afgevraagd worden of de deelnemers zich het pesten wel goed kunnen herinneren, of de herinnering niet vervormt is, en of dat het pestgedrag verkeerd

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

geïnterpreteerd kan worden aangezien het een subjectief begrip is. Het is ook erg spijtig dat met slechts één vraag werd gemeten in hoeverre de deelnemer gepest is in de schooltijd, want dit kan de betrouwbaarheid in het gedrang brengen. Bovendien werd er niet gekeken naar de ernst van het pesten, maar enkel naar het aantal keren dat iemand gepest werd. Of dit bijvoorbeeld kleine grapjes of juist ernstig geweld omvat, is hieruit dus niet af te leiden. Hierdoor kunnen er enkel uitspraken gedaan worden over pesten in de mate van de aantal keren dat iemand gepest is, in plaats van de ernst. Ook kan er geen onderscheid gemaakt worden in online of offline pesten, en hoeveel tijd er zit tussen het laatste pestmoment en afname van de vragenlijsten. Een laatste algemene zwakte van de studie is dat er slechts één meetmoment was. Hierdoor kan het beloop en de ontwikkeling van de studievariabelen niet in kaart gebracht worden.

Voor vervolg kan het nuttig zijn om dit onderzoek te herhalen met een longitudinaal design zodat het beloop wel beoordeeld kan worden. Met name dient de mate van pestslachtofferschap getoetst te worden aan de hand van meer vragen, waaronder ook gevraagd wordt hoeveel tijd er tussen het laatste pestmoment en moment van afname zit. Om de betrouwbaarheid te verhogen, kan pestslachtofferschap met meerdere vragen geoperationaliseerd worden in plaats van slechts één vraag. Het kan ook helpend zijn als pestslachtofferschap niet enkel via zelfrapportage wordt gescoord, maar ook door middel van observatie gezien het een subjectief construct is waarbij de interpretatie nogal kan verschillen. Om het interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te verhogen, kan gebruikt gemaakt worden van meerdere beoordelaars. Het kan interessant zijn om deze studie ook cross-sectioneel te onderzoeken, aangezien dit onderzoek enkel is uitgevoerd onder een Westerse hoogopgeleide doelgroep. Vervolgens zou de vragenlijst uitgebreid kunnen worden met meerdere interne (persoonlijks) eigenschappen, om de onderliggende persoonlijke effecten nog beter in kaart

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

te kunnen brengen. Het is daarbij raadzaam om te kiezen voor eigenschappen die gerelateerd zijn aan consciëntieusheid, neuroticisme en zelfvertrouwen. Met name onderliggende factoren van zelfvertrouwen, aangezien het indirect effect hiervan hoog was. Ook kunnen mogelijke confounders meegenomen worden in de toetsing om mogelijke invloeden hiervan uit te sluiten.

Door dit onderzoek is duidelijk geworden dat persoonlijkheid in verband gebracht kan worden met pestslachtofferschap en LT. Vooral is duidelijk dat consciëntieusheid en neuroticisme een significante mediërende rol spelen in de relatie hiertussen. Zelfvertrouwen speelt een enorm grote significante rol in de relatie tussen pestslachtofferschap en LT. Dit inzicht kan aanleiding geven om bij slachtoffers meer te focussen op deze eigenschappen ten aanzien van preventie van pesten én het reduceren van nadelige gevolgen. De resultaten geven in ieder geval aanleiding om deze focus te leggen bij mensen die de steekproef respresenteert. Mogelijk geeft het genoeg redenen om ook de koers van anti-pestprogramma's, welke initieel bedoelt zijn om een positiever klimaat te creëren, van koers te laten varen van groepsniveau naar individueel niveau. Al jaren worden deze programma's ontwikkeld, verbeterd en in gebruik genomen, maar tot op heden boekt geen enkel programma overtuigende resultaten in het verminderen van de klachten bij slachtoffers. Zou de Geestelijke Gezondheidszorg (GGz) een bijdrage kunnen leveren?

Over het algemeen hebben GGz instellingen geen behandelplannen specifiek gericht op pestslachtoffers. Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen er stappen gezet worden om een behandelplan hiervoor te ontwikkelen. Er zijn namelijk sterke aanwijzingen dat zelfvertrouwen een aanzienlijk grote rol speelt in de relatie tussen pestslachtofferschap en LT. Mogelijk kan het verbeteren van het zelfvertrouwen, de kans op een lagere levenstevredenheid verminderen of misschien zelfs voorkomen. Binnen de Cognitieve Gedragstherapie (CGT) zijn methodes om het

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

zelfvertrouwen in het algemeen te vergroten, maar (nog) niet specifiek gericht op pestslachtoffers. Hopelijk kan de overtuigende bijdrage van zelfvertrouwen in de relatie tussen pestslachtofferschap en LT, hier aan bijdragen. Tevens kan er verder onderzocht worden of zelfvertrouwen ook een belangrijke rol speelt in het slachtoffer worden van pesten en de perceptie ervan. Deze informatie kan vervolgens ook gebruikt worden voor de ontwikkeling van preventieprogramma's. Om met meer zekerheid te kunnen beoordelen of meer inzet op individuele aandacht voor pestslachtoffers, pesten en de nare gevolgen van pestslachtoffer zijn verminder worden, kan ingezet worden op longitudinaal vergelijkend onderzoek. Hierbij kan een groep wel individuele aandacht krijgen indien zij slachtoffer zijn (geweest) van pesten en de andere groep niet. Het is alleen de vraag in hoeverre dergelijk onderzoek ethisch te verantwoorden is.

Concluderend bevestigt dit onderzoek dat pestslachtofferschap een negatieve voorspeller is van LT. Zelfvertrouwen kan een groot deel in de relatie hiertussen verklaren, waarbij de persoonlijkheidseigenschappen consciëntieusheid en neuroticisme ook een bijdrage leveren. Het blijkt dat hoe vaker iemand is gepest, hoe hoger de scores zullen zijn op openheid, consciëntieusheid en neuroticisme. En hoe vaker iemand gepest is, hoe lager de score is op zelfvertrouwen. Als de scores op zelfvertrouwen en consciëntieusheid hoger worden en de scores op neuroticisme lager, wordt de mate van LT hoger. De boodschap hiervan is om meer individuele aandacht te geven aan pestslachtoffers, aangezien persoonlijke eigenschappen een aanzienlijke rol spelen in de levenstevredenheid. Met aandacht hiervoor kan mogelijk de tevredenheid over hun leven verbeterd worden en kunnen ernstige onomkeerbare gevolgen worden voorkomen.

Referenties

Albuquerque, I., Lima, M. P., Matos, M., & Figueiredo, C. (2013). The interplay among levels of personality: The mediator effect of personal projects between the big five and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 14, 235–250.

Bollmer, J. M., Harris, M. J., & Milich, R. (2006). Reactions to bullying and peer victimization: narratives, physiological arousal, and personality. *Journal of Research in Personality*, 40, 803–828. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.09.003>

Brendgen, M., & Poulin, F. (2018). Continued bullying victimization from childhood to young adulthood: A longitudinal study of mediating and protective Factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 46, 27–39. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0314-5>

CBS. (2021, 18 november). *Digitale Veiligheid & Criminaliteit 2018*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/29/digitale-veiligheid-criminaliteit-2018>

CBS. (2022, 8 januari). *Bijna 3 procent van de kinderen heeft autisme of aanverwante stoornis*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/35/bijna-3-procent-van-de-kinderen-heeft-autisme-of-aanverwante-stoornis>

Costa, P. T., & Widiger, T. A. (2002). *Personality disorders and the five-factor model of personality (2nd ed.)*. American Psychological Association.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49, 71-75.

Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., & Robins, R. W. (2015). Assessing self-esteem. In G. J. Boyle, D. H. Saklofske, & G. Matthews (Eds.), *Measures of personality and social psychological constructs* (p. 131 - 157). Amsterdam, The Netherlands: Elsevier.

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Nic Gabhain, S., Scheidt, P., Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15, 128–132.

<https://doi.org/10.1093/eurpub/cki105>

Eastman, M., Foshee, V., Ennett, S., Sotres-Alvarez, D., Reyes, H. L. M., Faris, R., & North, K. (2018). Profiles of internalizing and externalizing symptoms associated with bullying victimization. *Journal of Adolescence*, 65, 101–110.

<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.03.007>

Evans, C. B. R., & Smokowski, P. R. (2016). Theoretical explanations for bullying in school: how ecological processes propagate perpetration and victimization. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 33, 365–375. <https://doi.org/10.1007/s10560-015-0432-2>

Fanti, K. A. (2018). In *Psychopathic traits and conduct problems predicting bullying and victimization* (pp. 559–575). <https://doi.org/10.4324/9781315111476-36>

Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure *Psychological assessment* 4.1, 26.

John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (Vol. 2, pp. 102–138). New York: Guilford Press.

Kelly, E. V., Newton, N. C., Stapinski, L. A., Conrod, P. J., Barrett, E. L., Champion, K. E., & Teesson, M. (2020). A novel approach to tackling bullying in schools: personality-targeted intervention for adolescent victims and bullies in Australia. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59, 508–518. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2019.04.010>

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Låftman, S. B., Modin, B. (2017). Peer victimization among classmates-associations with students' internalizing problems, self-Esteem, and life Satisfaction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, <https://doi.org/10.3390/ijerph14101218>

Lazić, M., Gavrilov-Jerković, V., & Jovanović, V. (2019). The moderating role of trait affect in the relationship between negative life events and life satisfaction. *J Happiness Stud*, 20, 2251–2267. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-0050-8>

Lee, K. S., & Vaillancourt, T. (2018). Longitudinal associations among bullying by peers, disordered eating behavior, and symptoms of depression during adolescence. *Journal of the American Medical Association Psychiatry*, 75, 605–612. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2018.0284>

Lindner, E. G. (2001). Towards a theory of humiliation: Somalia, Rwanda/Burundi, and Hitler's Germany (Doctoral Dissertation). University of Regensburg, Germany. Retrieved from [http:// www.humiliationstudies.org/documents/evelin/HumiliationBook2.pdf](http://www.humiliationstudies.org/documents/evelin/HumiliationBook2.pdf)

Lindner, E. G. (2005). Humiliation, killing, war, and gender. In Fitzduff, M., & Stout, C. E. (2005). *The Psychology of Resolving Global Conflicts: From War to Peace, Vol. 1: Nature vs. Nurture*. Praeger.

López-Ortega, M., Torres-Castro, S. & Rosas-Carrasco, O. (2016). Psychometric properties of the Satisfaction with Life Scale: secondary analysis of the Mexican Health and Aging Study. *Health Qual Life Outcomes*, 14, 170. <https://doi.org/10.1186/s12955-016-0573-9>

Maurer, T. J., & Pierce, H. R. (1998). A comparison of Likert scale and traditional measures of self-efficacy. *Journal of Applied Psychology*, 83, 324–329. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.2.324>

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Mitsopoulou, E., & Giovazolias, T. (2015). Personality traits, empathy and bullying behavior: A meta-analytic approach. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 61-72.

doi:10.1016/j.avb.2015.01.007

Moksnes, U. K., Bjørnsen, H. N., Ringdal, R., Eilertsen, M.-E. B., & Espnes, G. A. (2022). Association between loneliness, self-esteem and outcome of life satisfaction in norwegian adolescents aged 15-21. *Scandinavian Journal of Public Health*, 1-8, <https://doi.org/10.1177/14034948221081287>

Moore, P.M., Huebner, E.S. & Hills, K.J. (2012). Electronic bullying and victimization and life satisfaction in middle school students. *Soc Indic Res*, 107, 429–447. <https://doi-org.tilburguniversity.idm.oclc.org/10.1007/s11205-011-9856-z>

Nederlands Jeugdinstituut. (2021, 18 november). *Cijfers over pesten: slachtoffers*. <https://www.nji.nl/cijfers/pesten-slachtoffers>

Nederlands Jeugdinstituut. (2018, mei). *Effecten van anti-pestprogramma's: Beoordeling van de resultaten van het empirische effectonderzoek 2016/2017 naar tien anti-pestprogramma's*. <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-05/Eindrapport-Commissie-Anti-pestprogramma2018.pdf>

Nelen, W., de Wit, W., Golbach, M., van Druten, L., Deen, C. & Scholte R. (2018). *Sociale veiligheid in en rond scholen*. Nijmegen: Praktikon B.V.

Nielsen, M. B., & Knardahl, S. (2015). Is workplace bullying related to the personality traits of victims? A two-year prospective study. *Work & Stress*, 29, 128–149. <https://doi-org.tilburguniversity.idm.oclc.org/10.1080/02678373.2015.1032383>

Nilsson I., & Wadeskog, A. (2008). *Det är bättre stamma i backen än i a°n*. Stockholm: Skandia fors akringsbolag. <http://www.idealforlivet.se>

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Odacı, H., & Cikrikci Özkan. (2019). Cognitive flexibility mediates the relationship between big five personality traits and life satisfaction. *Applied Research in Quality of Life : The Official Journal of the International Society for Quality-Of-Life Studies*, 14, 1229–1246.
<https://doi.org/10.1007/s11482-018-9651-y>

Pavot, W., & Diener, E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3, 137–152.
<https://doi.org/10.1080/17439760701756946>

Rajani, N.B., Skianis, V. & Filippidis, F.T. (2019). Association of environmental and sociodemographic factors with life satisfaction in 27 European countries. *BMC Public Health*, 19, 534. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6886-y>

Sirgy, M. J. (2012). The psychology of quality of life : hedonic well-being, life satisfaction, and eudaimonia (Second, Ser. Social indicators research series, v. 50). Springer.
<https://doi.org/10.1007/978-94-007-4405-9>

Sourander A., Jensen, P., Ronning, J.A., Niemelä, S., Helenius H., et al. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish “From a Boy to a Man” study. *Pediatrics*, 120, 397–404

Stalpers, C. & Stokmans, M. (2018). Halen creatieve persoonlijkheden hogere rapportcijfers in het hoger onderwijs? Een empirisch onderzoek onder 665 hbo-studenten. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 36, 35-53.

Stalpers, C., Stokmans, M, & Ta, K. (2021). Word je van hoger onderwijs een beter mens? (Nog niet gepubliceerd)

Stop Pesten Nu. (2021, 16 augustus). *Dreef het pesten Dennis uiteindelijk tot de dood?*
<https://www.stoppestennu.nl/dreef-het-pesten-dennis-uiteindelijk-tot-de-dood>

PESTEN, LEVENSTEVREDENHEID, ZELFVERTROUWEN EN PERSOONLIJKHEID

Suldo, S. M., R. Minch, D., & Hearon, B. V. (2015). Adolescent life satisfaction and personality characteristics: investigating relationships using a five factor model. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 16, 965–983. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9544-1>

Tani, F., Greenman, P. S., Schneider, B. H., & Fregoso, M. (2003). Bullying and the big five: a study of childhood personality and participant roles in bullying incidents. *School Psychology International*, 24, 131–46. <https://doi.org/10.1177/2F0143034303024002001>

Varela, J. J., Zimmerman, M. A., Ryan, A. M., Stoddard, S. A., Heinze, J. E., & Alfaro, J. (2018). Life satisfaction, school satisfaction, and school violence: a mediation analysis for chilean adolescent victims and perpetrators. *Child Indicators Research : The Official Journal of the International Society for Child Indicators*, 11, 487–505. <https://doi.org/10.1007/s12187-016-9442-7>

Varela, J. J., Guzmán, J., Alfaro, J., & Reyes, F. (2019). Bullying, cyberbullying, student life satisfaction and the community of chilean adolescents. *Applied Research in Quality of Life : The Official Journal of the International Society for Quality-Of-Life Studies*, 14(3), 705–720. <https://doi.org/10.1007/s11482-018-9610-7>

Weber, M., & Huebner, E. S. (2015). Early adolescents' personality and life satisfaction: a closer look at global vs. domain-specific satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 83, 31–36. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.042>

You, S., Furlong, M. J., Felix, E., Sharkey, J. D., Tanigawa, D., & Green, J. G. (2008). Relations among school connectedness, hope, life satisfaction, and bully victimization. *Psychology in the Schools*, 45, 446–460.